

Dienst Landelijk Gebied
Ministerie van Economische Zaken

De Romeinse Limes in Zuid-Holland

Visie 2020
Meerjarenprogramma 2014 -2016
Agenda 2014 van het netwerk Romeinse Limes ZH

concept november 2013
vast te stellen door het netwerk op 19 december 2013

De Romeinse Limes in Zuid-Holland

- I Visie 2020
- II Meerjarenprogramma 2014 -2016
- III Agenda 2014 van het netwerk Romeinse Limes ZH

concept november 2013

vast te stellen door het netwerk op 19 december 2013

Inhoud

Colofon

Visie op de ontwikkeling van de Romeinse Limes van het netwerk Romeinse Limes Zuid-Holland

Dit is een uitgave van Dienst Landelijk Gebied © 2013

Uitvoering en verslag

Dienst Landelijk Gebied:

Teddy Buningh, Rienke Groot, Bart Glaap, Niels Hofstra
met dank aan:

De dynamische limes, streefbeeld Limes in Zuid-Holland
Parklaan landschapsarchitecten
en alle andere voorgaande publicaties, nota's en visies

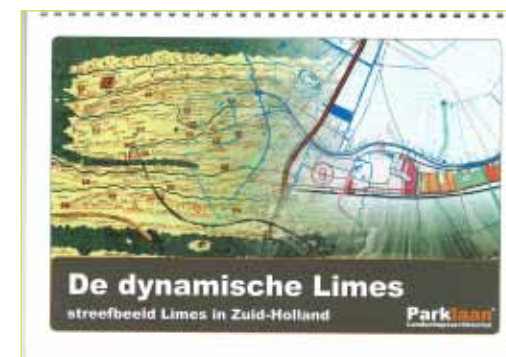
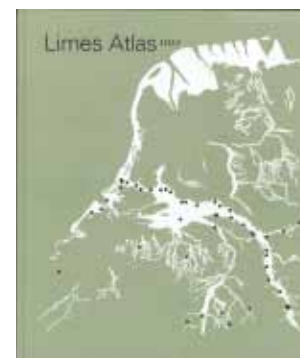
Vormgeving/Opmaak

Dienst Landelijk Gebied

Illustraties

DLG, internet, Parklaan, Archeon,
Hazenberg archeologie pg. 14
Hester van den Ende (pg. 15)
Alex de Kuijper (pg. 20)

Voorwoord	9
Deel I: Visie en streefbeeld Limes Zuid-Holland	
De Romeinse Limes in Nederland	11
Visie en streefbeeld Limes Zuid-Holland	13
Principe 1: Oude Rijn Romeinse Waterbaan	15
Principe 2: De wereldberoemde Zwammerdamschepen	17
Principe 3: Visualisatie van zes Castella en Forum Hadriani	19
Principe 4: Onderscheidend aanbod op dagmarsafstand	21
Principe 5: Toeristische knopen en het rijke Romeinse leven	23
Kwalitatief hoogwaardig toeristisch aanbod	25
Deel II: Meerjarenprogramma 2014 - 2016	PM
Deel III: Agenda 2014	PM

Voorwoord

In 2011 heeft de staatssecretaris van Cultuur het Nederlandse deel van de Romeinse Limes op de voorlopige lijst van het Werelderfgoed geplaatst. Het Rijk en de drie Limes provincies: Gelderland, Utrecht en Zuid Holland, hebben in het verlengde van de UNESCO nominatie, de ambitie geformuleerd om te komen tot een groter publieksbereik voor de Romeinse Limes.

Er is de afgelopen jaren door veel partijen geïnvesteerd in de bescherming, beleving en benutting van de Romeinse Limes; zowel op lokaal, provinciaal, nationaal als internationaal niveau. Het doel van deze integrale visie op de Romeinse Limes in Zuid-Holland is om al deze losse visies binnen Zuid-Holland te integreren tot één streefbeeld, dat door alle deelnemers aan de Netwerktabel Romeinse Limes Zuid-Holland wordt onderschreven en naadloos aansluit op de nationale en internationale ontwikkelingen. Zo kunnen we de Romeinse Limes in Zuid-Holland gezamenlijk beter zichtbaar en beleefbaar maken.

Door de visie te vertalen in een investeringsprogramma voor de komende drie jaar, stemmen we niet alleen de inhoudelijke projecten maar ook de verschillende geldstromen en procedures zoveel mogelijk op elkaar af. Daarmee slaan wij de handen ineen om het onzichtbare erfgoed van de Romeinse Limes effectief te veranderen in erfgoed van internationale allure!

Dhr. Jos Wienen
Burgemeester van Katwijk
voorzitter van het netwerk Romeinse Limes Zuid-Holland
namens de deelnemers van het Netwerk Romeinse Limes Zuid-Holland
19 december 2013.

De Romeinse Limes in Zuid-Holland

I Visie 2020

concept november 2013
vast te stellen door het netwerk op 19 december 2013

De Romeinse Limes in Nederland

De plaatsing van het Nederlandse deel van de Romeinse Limes op de voorlopige lijst van het Werelderfgoed in 2011 is een belangrijke stap in de internationale erkenning van dit grootste archeologische monument van Europa. Het streven is de Romeinse Limes in Nederland te ontwikkelen tot een waardig Unesco Werelderfgoed en zo langs de hele lijn het Romeinse leven in volle glorie beleefbaar te maken voor een internationaal publiek.

Frontiers of the Roman Empire

Verschillende delen van de Romeinse Limes hebben op dit moment de Werelderfgoedstatus. De muur van Hadrianus in Groot Brittannië is het eerste deel van de Limes dat in 1987 op de Werelderfgoedlijst is geplaatst. In 2005 is een deel van de Duitse Limes daar aan toegevoegd, in 2008 gevolgd door een deel van de Schotse Limes (Antonine Wall). Samen vormen deze delen de zogenaamde werelderfgoedplaats “Frontiers of the Roman Empire”. Andere landen, waaronder Hongarije en Oostenrijk, zijn op dit moment bezig met nominatievoorbereidingen om ook hun deel van de Romeinse Limes toe te voegen aan de bestaande werelderfgoedplaats “Frontiers of the Roman Empire”. Nominatie van de Nederlandse Limes is vanuit internationaal perspectief een logische stap: het dicht het gat dat nu bestaat tussen Hadrian’s Wall en de Ober-germanische en Raetische Limes. Het Nederlandse deel van de Romeinse Limes volgt de vroegere rivier de Rhenus, nu Rijn, Kromme Rijn en Oude Rijn. Het beslaat grofweg de zone Arnhem (Millingen)-Wijk bij Duurstede-Utrecht-Katwijk, in de Romeinse tijd onderdeel van de Romeinse Provincie Germania Inferior (Neder-Germanië). Nederland wil samen met Duitsland het Nedergermaanse deel van de Romeinse Limes voordragen. Vanuit de betrokken Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen, Rheinland Pfalz en de Bondsregering is hier inmiddels positief op gereageerd.

Specifieke waarde Nederlandse Limes

Waar de grens van het Romeinse Rijk in Engeland gevormd werd door een gebouwde muur en die in Afrika door woestijnen vormde in Nederland de rivier de Rijn de grens. De verwevenheid met het water en de specifieke lokale natuurlijke hulpbronnen maken dat de Limes in Nederland een heel specifieke positie inneemt en een wezenlijke en interessante bijdrage levert. Het sterk conserverende karakter van de ondergrond in Nederland met een combinatie van een hoge zuurgraad en een hoog grondwaterpeil maakt dat unieke vondsten bewaard zijn gebleven, zoals het hout van schepen, forten, wegen, kadewerken en schrijftabletten met ingekaste boodschappen, maar ook Romeinse wapens (speren, zwaarden) en munten. Het vele hout uit de Romeinse tijd dat is terug gevonden maakt dat datering van de restanten en voorwerpen tot op het jaar nauwkeurig mogelijk is. Deze precieze chronologie is van geweldig belang in de historiografie van het Romeinse Rijk als geheel.

Beschermen en beleven verschillen in omgrenzing

De ambitie is het Romeins erfgoed duurzaam te behouden voor toekomstige generaties door het te beschermen, te laten beleven en te benutten (= her te bestemmen). Bij bescherming en beleving gaat het niet om dezelfde geografische begrenzingen. Bescherming en nominatie tot Unesco Werelderfgoed vraagt om selectie van terreinen waar de archeologische waarden nog in de grond aanwezig zijn (behoud in situ). Dit betreft dus een verzameling van losse terreinen en niet een aaneengesloten zone. Het vergroten van de beleefbaarheid en de toeristische potentie richt zich juist wel op een aaneengesloten en brede zone rond de Romeinse Limes.

Hadrian's Wall
Engeland

Visie en streefbeelden Limes Zuid-Holland

Voor Zuid-Holland is de ontwikkeling van de Oude Rijn tot Romeinse Waterbaan tot speerpunt benoemd met de Zwammerdamschepen als kroonjuwelen. De vele schepen die zijn teruggevonden in de klei en veenbodems van westelijk Nederland getuigen van het belang van de Oude Rijn als verdedigingslinie en als levensader van het Romeinse Rijk. De Oude Rijn biedt vanuit toeristisch recreatief oogpunt een geweldig ontwikkelpotentieel om de Limes zichtbaar, beleefbaar en tastbaar te maken. Voor de Limes in Zuid-Holland zijn principes en knooppunten geformuleerd die kunnen zorgen voor differentiatie in het toeristische aanbod en een maximale dekking van alle kennis die aanwezig is over de Romeinen.

Streefbeeld Limes Zuid-Holland

Ervaring van een tochtje met de Holland Limes Lijn per Zwammerdamschip over de Zuid-Hollandse Rijn, waarin de principes/streefbeelden terugkomen
PM

Onderscheidend in Zuid-Holland

Doel van de ontwikkeling van de Limes in Zuid-Holland is dat dit deel van het grootste archeologisch monument van Europa een onderscheidende en kwalitatief hoogwaardige bestemming wordt voor schoolbezoeken, recreanten en toeristen. Om dit te realiseren moet worden gefocust op de Unique Selling Points (USP's) van de Romeinse rijksgrens in Zuid-Holland. Dit zijn:

- Oude Rijn Romeinse Waterbaan*
- De wereldberoemde Zwammerdamschepen*
- Visualisaties van 6 castella en Forum Hadriani*
- Onderscheidend aanbod op dagmarsafstand*
- De knopen als visualisatie van het rijke Romeinse leven*

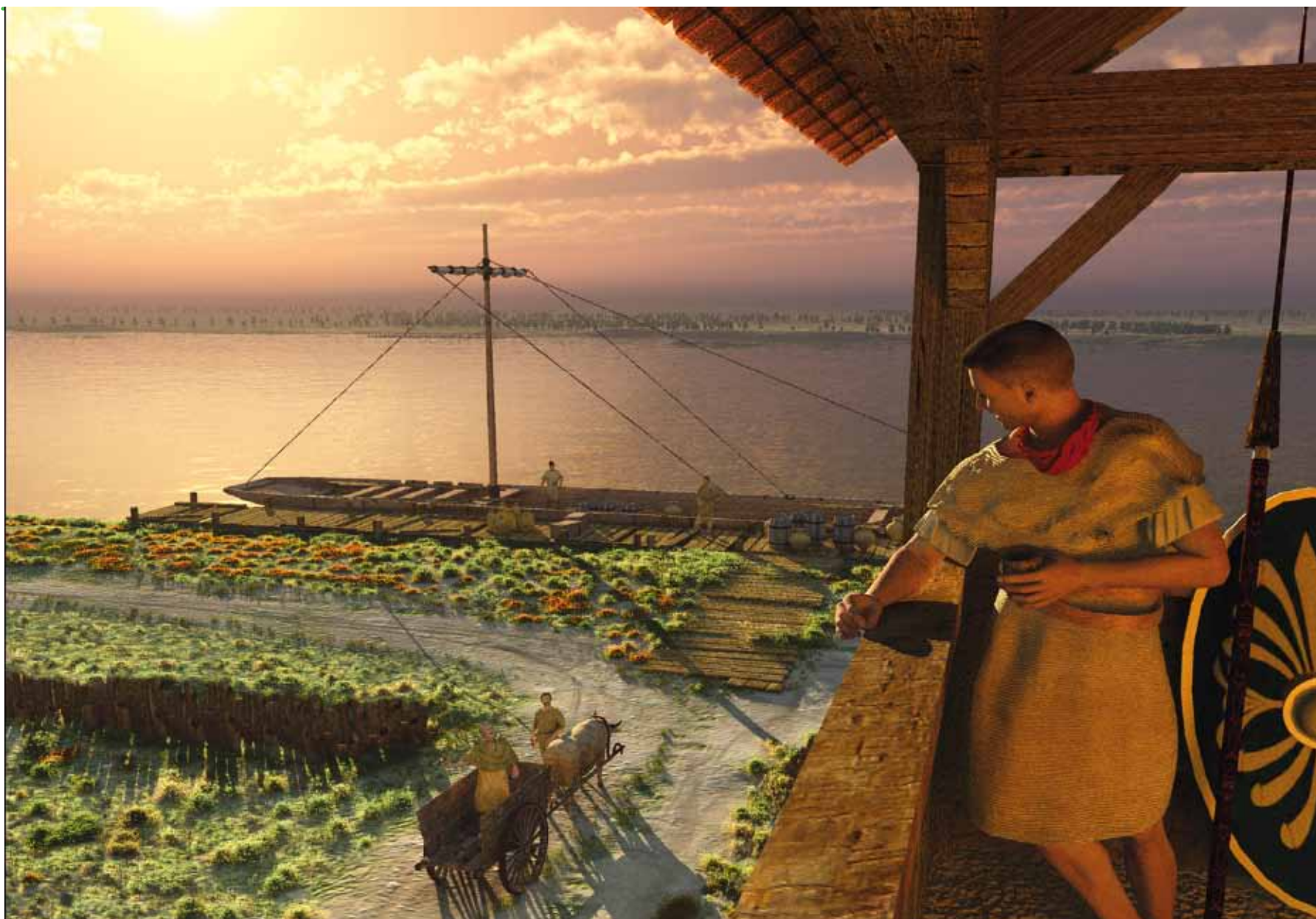
Deze onderscheidende kwaliteiten binnen Zuid-Holland vormen de vijf principes, op basis waarvan steeds een concreet streefbeeld is ontwikkeld. Deze streefbeelden geven richting aan de activiteiten die de komende jaren worden ondernomen.

Kwalitatief hoogwaardig aanbod ontwikkelen

Om de 5 streefbeelden te realiseren, zal goed gezamenlijk aanbod ontwikkeld moeten worden. Het “knopenmodel” op pagina 24 en 25 kan hiervoor als basis dienen. Uitgangspunt van dit model is dat de Limes in Zuid-Holland optimaal is ontwikkeld, als deze in 2020 goed Beleefbaar, Bekend, Bereikbaar en Benut is.

Meerjarenprogramma en uitvoeringsagenda

De activiteiten die de komende jaren worden ontwikkeld om de Limes in Zuid-Holland vorm te geven worden opgenomen in het meerjarenprogramma 2014-2016 en de uitvoeringsagenda voor 2014 (zie Deel II en III).

visualisatie
Hazenberg Archeologie

Principe 1: Oude Rijn Romeinse waterbaan

De Oude Rijn is op dit moment de belangrijkste fysieke en zichtbare drager van de grotendeels onzichtbare rijksgrens van het vroegere Romeinse Rijk. Doel bij het eerste principe is de Rijn weer te ontwikkelen tot blauwe verbinder van al de verschillende interessante plekken van de Limes die er in Nederland zijn. Door de Rijn als Romeinse waterbaan weer in gebruik te nemen wordt in beeld gebracht wat de scheepvaart betekende in de Romeinse tijd als vervoermiddel voor personen en goederenvervoer.

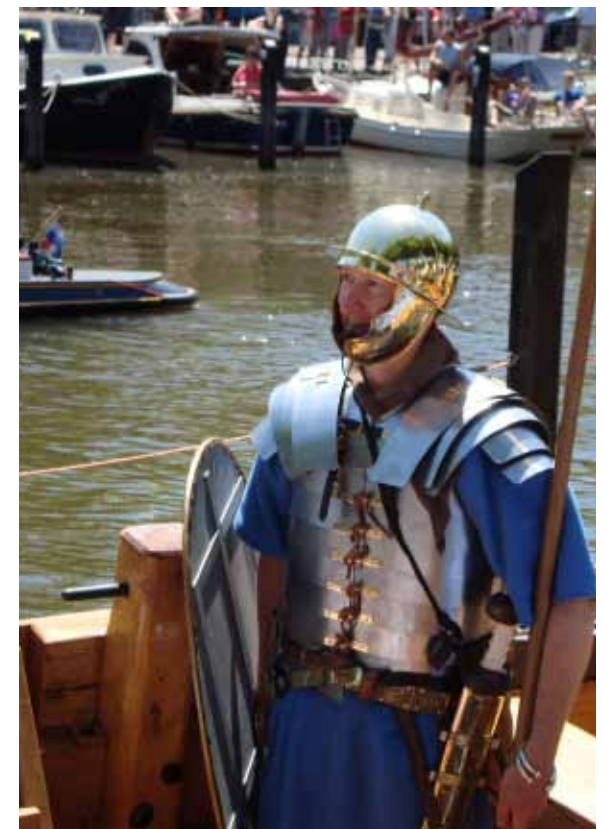
Multimodale vervoersnetwerk

Om de Oude Rijn als centrale vervoersas te gebruiken zou een waterbus, taxi of ferry ideaal zijn waarop ook fietsen welkom zijn. Combinatie van vervoer over water met wandelen en fietsen, de auto en het openbaar vervoer vergroot de actieradius van de toerist sterk en daarmee ook het aantal plekken dat rendabel ontwikkeld kan worden. Aanleg en overstapplekken, als kruising van routes, zijn aantrekkelijk voor verhuur, verblijf en horeca. Zo kan rond de Oude Rijn een 'traag' multimodaal netwerk ontstaan met overstap-, vermaak en rustpunten en verhuurlocaties van fietsen, sloepen en kano's.

Streefbeeld

In 2020 is de Rijn ontwikkeld tot Romeinse Waterbaan. De Rijn vormt een doorgaande vaarroute die met steigers en toeristische overstappunten aansluit op doorgaande fiets- en wandelroutes langs de Limes. Er is voldoende horeca en er zijn verblijfsmogelijkheden en verhuurpunten voor boten en fietsen. Gezamenlijk wordt hiermee een gevarieerde Romeinse belevenis geboden. Van Katwijk tot Woerden vaart de Holland Limeslijn, bestaande uit aan elkaar gekoppelde Romeinse vaararrangementen, die scholieren, recreanten en (internationale) toeristen zicht geeft op het belang van de Rijn als militaire Romeinse transportader.

de Zwammerdam 2

Principe 2: de wereldberoemde Zwammerdamschepen

In het verhaal over de Romeinse scheepvaart, dat juist in Nederland en Noord-west-Europa bij verteld kan worden, vormen de Zwammerdamschepen een onderscheidend onderdeel. De scheepswrakken van 3 militaire platbodems en 3 vissersboten zijn wereldberoemd. Sinds de opgraving bij castellum Nigrum Pullum in Zwammerdam tussen 1971 en 1974 liggen de resten van de schepen in uiteenlopende condities in een loods van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed in Lelystad en wordt het verhaal van de schepen alleen in het Archeon verteld..

Typen schepen, havens, toertochten

De Romeinse Rijn was een belangrijke transportader. Met Rijnaken en platbodems werden mensen en materieel vervoerd: graan, hout tufsteen en serviesgoed. Ook nu zou de rivier een centrale vervoersas kunnen zijn voor toeristen, waarbij de schepen het verhaal vertellen over vervoersroutes, bouwmaterialen en bouwmethoden, over landschap, culturele uitwisseling en haventaferelen. Nederland kan daarmee laten zien hoe het Romeinse leven en de Romeinse binnenscheepvaart georganiseerd waren. Dit is een verhaal dat juist hier kan worden geïllustreerd met de bodemvondsten uit Zwammerdam, met varende reconstructies, toertochten langs tentoonstellingen etc.

Streefbeeld

In 2020 zijn de Zwammerdamschepen terug in Zuid-Holland! Op basis van een degelijk haalbaarheidsonderzoek is bepaald of er onderdelen, één of meer originele schepen in Zuid-Holland worden tentoongesteld, gerepliceerd (tot speeltoestellen of toeristenboten) of zelfs geheel gerestaureerd. In Alphen en Zwammerdam wordt het verhaal van de Zwammerdamschepen verteld en gevisualiseerd en wellicht wordt zelfs ergens op een aantrekkelijke locatie langs de Limes publiekelijk gewerkt aan de herbouw van een Zwammerdamschip. De schepen zijn een bekend "merk" geworden van de Limes in Zuid-Holland.

reconstructie van de
Zwammerdam 6

Principe 3: visualisatie van zes castella en Forum Hadriani

De limes in Nederland is een verhaal van 300 jaar. De Romeinen bouwden langs de rivier castella, wachttorens, aanlegkades, wegen en bruggen. Hieromheen ontstonden dorpen met badhuizen, tempelcomplexen en grafvelden. Als UNESCO monument zou de Nederlandse Limes een reeks terreinen moeten omvatten dat alle soorten vondsten en aspecten van het rijke Romeinse leven laat zien. De castella en Forum Hadriani vormen de parels langs het snoer van de Romeinse rijksgrens in Zuid-Holland. Doel is in ieder geval deze weer beleefbaar te maken.

Castella en forum nu nog onzichtbaar

In Zuid-Holland liggen de resten van vijf castella onder de grond (bij Katwijk, Valkenburg, Leiden, Alphen en Zwammerdam) en waarschijnlijk één kleiner castrum (Bodegraven). Daarnaast ligt in Leidschendam-Voorburg Forum Hadriani, restant van een Romeinse stad die belangrijk was voor de aanvoer van (militair) bouw materiaal. De castella en Forum Hadriani vormen de parels langs het snoer van de Romeinse rijksgrens in Zuid-Holland. Lastig is dat de castella veelal onzichtbaar onder de grond liggen. Op de locaties in Zuid-Holland staan al wel verwijzingen en kleine visualisaties, maar deze zijn weinig onderscheidend en vaak slecht zichtbaar of bereikbaar.

Streefbeeld

In 2020 zijn de verwijzingen en visualisaties van de castella en Forum Hadriani verbeterd en nog beter met elkaar verbonden. Voorbeeld is Park Matilo bij Leiden, waar in 2013 samen met de wijkbewoners een archeologisch park is verrealiseerd waarbij de contouren, wallen en wachttorens zichtbaar zijn gemaakt met een ingenieuze constructie die het ondergronds monument niet aantast. In 2020 is Matilo uitgegroeid tot een (inter)nationale Romeinse Unesco bestemming. De castella en het Forum zijn via thematische fiets-, wandel- en vaarroutes verbonden met de huidige loop van de Rijn tot één parelsnoer van Romeinse bezienswaardigheden.

foto
Alex de Kuijper

Principe 4: onderscheidend aanbod op dagmarsafstand

De verdedigingslinie van de Romeinse Rijn was opgebouwd met Castella op dagmarsafstand van elkaar op strategische plekken in het landschap. Een Romeinse dagmars bedraagt ongeveer 20-25 km. Voor een recreant en toerist is een afstand van 5 à 10 km tussen bezienswaardigheden echter ideaal, zowel voor wandelaars als voor kano's. Net als in de Romeinse tijd ligt het dus voor de hand de activiteiten, overstappunten en de verblijfsmogelijkheden te concentreren rond de plekken waar de castella stonden, aangevuld met locaties daartussen die bijdragen aan het Romeinse verhaal.

Onderscheidend aanbod

Juist tussen de legerforten in het landelijk gebied kunnen interessante vindplaatsen en verhalen een wezenlijke bijdrage leveren aan het complementeren van het verhaal van de Limes. Daarbij zijn 2 aspecten van belang:

- het aanbod dat wordt ontwikkeld onderscheidt zich van de omliggende programma's.
- de bezienswaardigheden liggen op een goede afstand van elkaar.

Op dit moment zijn er op basis van het principe dagmarsafstand nog wel een paar "gaten" aan te wijzen, met name tussen Leidschendam-Voorburg en Leiden, Katwijk en Leiden en tussen Bodegraven en Woerden.

Leiderdorp is een voorbeeld van illustraties in het landelijk gebied, waar aan de overkant van castellum Matilo –aan de barbaarse kant van de rivier- origineel (bouw)materiaal van Matilo is gevonden dat is hergebruikt door de inheemse bevolking.

Streefbeeld

In 2020 zijn op basis van goede initiatieven in het landelijk gebied bijzondere verhalen en vondsten langs de Limes zichtbaar gemaakt, die bijdragen aan het totale verhaal van het rijke Romeinse leven. Rond relevante opgravingen en vindplaatsen worden publieksactiviteiten georganiseerd of visualisaties geplaatst. Samen met de visualisaties van de castella en Forum Hadriani vertellen zij niet alleen het verhaal van de militaire geschiedenis van het Romeinse Rijk, maar ook van de impact van de Romeinse cultuur op onze beschaving zoals wij die nu nog kennen.

Principe 5: de knopen als visualisatie van het rijke Romeinse leven

De aanwezigheid van de Romeinen heeft de samenleving in de eerste eeuwen van onze jaartelling enorm beïnvloed. Zij legden niet alleen forten, wegen en kanalen aan, ze stichtten ook steden, tempels en ze introduceerden het schrift en een muntstelsel. Producten en gedachten uit de Romeinse wereld werden door de inheemse bevolking gebruikt vaak aangepast aan eigen tradities. Om alle aspecten van het rijke Romeinse leven in de volle breedte beleefbaar te maken is meer nodig dan een expositie van vondsten. Hier liggen kansen om samen met ondernemers een programma en arrangementen te ontwikkelen dat dit op aansprekende wijze tot uitdrukking brengt.

Breed palet activiteiten in Romeinse traditie

Uitbreiding van het Romeinse programma is op alle punten langs de Limes lijn gewenst. In de nederzettingen op kruisingen van wegen kwam een bloeiende handel op gang met agrarische producten en ambachtelijk werk van smeden, pottenbakkers, schoenmakers, bouwvakkers en wat dies meer zij. Particulier initiatief kan er mede voor zorgen dat al deze aspecten in beeld worden gebracht. Op basis van het rijke Romeinse leven zijn talloze arrangementen samen te stellen. Hoe meer bekendheid de Limes als cultureel monument krijgt des te groter is de kans dat ondernemersinitiatief rendabel is. Een nationale Romeinenweek met jaarmarkten past goed bij het handelskarakter. Daarnaast kan iedere plek langs de lijn één of meer specifieke thema's uitdiepen. Naast het verhaal over de schepen en de vondsten kan daarmee ook het dagelijks leven bij Romeinen en "barbaren" in beeld worden gebracht met bouwen en wonen, landbouw, visserij, voedsel, sport en spel, de thermen, goden en erediensten. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van thema's. Deze kunnen worden aangevuld in bijeenkomsten met ondernemers en lokale initiatiefnemers die zullen worden georganiseerd door het Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Toeristische knopen Alphen en Leiden

Met het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en het Archeon in Alphen heeft Zuid-Holland twee belangrijke Romeinse Limesbestemmingen in huis. De binnensteden van Leiden en Alphen trekken nu al grote publieksstromen. Dit publiek kan worden 'verleid' om ook andere locaties langs de Limes te bezoeken met behulp van een uitgaand en samenhangend Limes programma.

Streefbeeld Alphen, Leiden en 3 extra knopen

In 2020 zijn Leiden en Alphen verder uitgegroeid tot toeristische knopen op de Limes. Het Romeins aanbod binnen deze steden is onderling, met de regio en met de omliggende locaties op de Limes verbonden. Via Schiphol en NS weten toeristen het Rijksmuseum van Oudheden en het Archeon te vinden.

Met arrangementen worden bezoekers 'verleid' om ook andere locaties langs de Limes te bezoeken. Aansluitend op Leiden en Alphen zijn er drie extra knopen in Zuid-Holland. Dit zijn de gemeenten met Romeinse resten binnen hun grenzen: Katwijk, Leidschendam-Voorburg en Bodegraven. Op basis van een integraal plan is ook daar het Romeinse leven gevisualiseerd.

Beleefbaar bekend bereikbaar en benut

LIMES: BEZIENS-
WAARDIGHEDEN
& VISUALISATIES

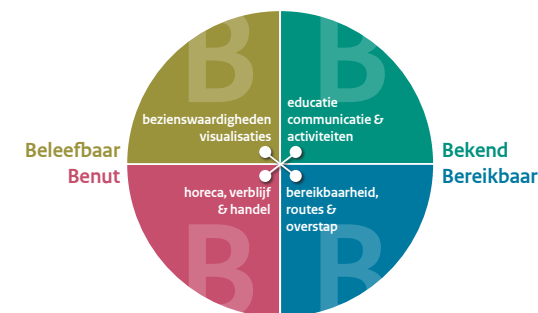
COMMUNICATIE,
ACTIVITEITEN &
EDUCATIE

BEREIKBAARHEID,
ROUTES &
OVERSTAP

HORECA,
VERBLIJF EN
HANDEL

- Romeinse resten
- Romeins fort
- Romeins schip
- Historische haven
- Romeinse weg
- Romeinse tentoonstelling

- Educatief programma
- Inspiratietafel ondernemers
- Apps, websites, digitale comm.
- Boekje en kaartmateriaal
- Bebording en routemarkering
- Evenementen
- Informatiepunt

- Wandelroutes
- Fietspaden
- Vaarroutes
- Parkeervoorziening
- Busverbinding
- Toeristische OverstapPlaats
- Aanlegsteiger
- Haven met bootverhuur
- Bootverhuur
- Fietsverhuur
- Treinstation met fietsverhuur
- Veerpont

- Museum
- Historische binnenstad
- Horeca
- Hotel
- Bed&Breakfast
- Romeins arrangement
- Rondvaartboot

Een volwassen knoop biedt een
mooie mix uit de vier kwadranten

Kwalitatief hoogwaardig toeristisch aanbod

De Oude Rijn biedt vanuit toeristisch recreatief oogpunt een geweldig potentieel. Om de Limes NL om te vormen tot een monument met internationale allure zijn een maximale dekking, variatie en samenhang essentieel. Daartoe is het knopenmodel met de 4 B's ontwikkeld: beleefbaar, bekend, bereikbaar en benut! Voor initiatiefnemers is het goed te kijken op welke manier hun initiatief een aanvulling geeft die past in de context van wat er al is, zodat de individuele initiatieven uit kunnen groeien tot een samenhangend en internationaal aantrekkelijk programma. Per locatie betekent dat een evenwichtige verdeling van initiatieven over de vier kwadranten van de knoop.

Beleefbaar

De B van Beleefbaar gaat over de elementen die specifiek zijn voor de Romeinse Limes. Speerpunt is de Oude Rijn benoemd tot Romeinse Waterbaan met de Zwammerdam-schepen als kroonjuwelen. Een reisje op de Rijn moet in de toekomst een Romeinse belevenis bij uitstek kunnen zijn! Het gaat over plekken waar iets zichtbaar is of is gemaakt (visualisaties): resten van forten, havens, schepen, wegen, dorpen of grafvelden. Het gaat ook om tentoonstellingen van vondsten op historische plekken en in musea.

Benutten toeristisch potentieel

Om het Unique Selling Point van de Oude Rijn als Romeinse waterbaan goed te benutten is ontwikkeling in de breedte nodig. Er liggen kansen voor een scala aan ondernemers. Zo moeten er voldoende en diverse voorzieningen zijn voor horeca en verblijf. De Oude Rijn met haar forten en omringende nederzettingen was in de Romeinse tijd niet alleen een grens maar ook een levensader. Het was een plek van ontmoeting tussen vriend en vijand, tussen culturen, handvaardigheden en producten. In relatie daarmee liggen er kansen voor edelsmeden, pottenbakkers, streekproducten en vele andere ondernemers. Op basis hiervan zijn talloze arrangementen te organiseren.

Bereikbaar

De bereikbaarheid van de Limes in westelijk Nederland is behoorlijk goed zowel met openbaar vervoer als met de auto. Wel is uitbreiding van overstapplaatsen en verhuurpunten gewenst voor fietsen en kano's. Er zijn al heel wat recreatieve paden rond de Oude Rijn. Veel routes op land en over water hebben echter een noord-zuid oriëntatie, dwars op de Oude Rijn en de Limes. Om doorgaande routes tot stand te brengen is met enkele kortsluitingen al heel wat te bereiken. Van belang is ook de routes door te laten lopen door het stedelijk gebied heen. Aanwijzing en aankleding van vaarroutes over de Oude Rijn voor kano's, sloepen en fluisterboten maakt beleving vanaf het water mogelijk. De Limes toegankelijk maken lijkt vooral een kwestie van handig combineren en strategisch aanvullen (en laten horen wat er mogelijk is). Niet alleen voor de landelijke Limesknopen is dit belangrijk juist al de kleinere knopen en locaties op dagmarsafstand ertussen (op loop- en kanoafstand) maken de Limes als lijn aantrekkelijk. Initiatieven en projecten mogen gemeentegrenzen, provinciegrenzen en zelfs landsgrenzen overschrijden, want hoe meer verbindingen worden gelegd des te beter de Limes als lijn beleefbaar wordt.

Bekend: communicatie, strategie & doelgroepen

Voor ieder initiatief is een helder beeld van de doelgroep essentieel. Biedt het initiatief toegevoegde waarde voor een breed publiek of voor een specifiek publiek. De Limes leefstijlenatlas van Smartagent, waarbij per locatie in Zuid-Holland de voorkeuren van de recreant in kaart zijn gebracht, kan een hulpmiddel zijn voor bewuste afstemming op de doelgroepen die je wilt bereiken. Een goed onderbouwde promotie en communicatiestrategie houdt rekening met de context van een initiatief. De promotie is anders als het initiatief een antwoord op een bestaande vraag in de markt is dan wanneer er sprake is van nieuw aanbod. Bij communicatie, marketing en educatie en visualisaties is het aan te bevelen aan te sluiten op de strategie voor de hele Limes door de 'huisstijl' te gebruiken die wordt ontwikkeld in 2014 voor de Limes nationaal. Koppelen aan en verwijzen naar de nationale website (in ontwikkeling) zorgt voor een maximaal bereik van de beoogde doelgroepen.

De Romeinse Limes in Zuid-Holland

II Meerjarenprogramma 2014 -2016

concept november 2013

vast te stellen door het netwerk op 19 december 2013

Meerjarenprogramma 2014-2016

De streefbeelden uit de visie Romeinse Limes Zuid-Holland 2020 schetsen het eindbeeld van alle inspanningen. Maar hoever zit de realiteit van dit eindbeeld af? En wat moet er de komende jaren nog gebeuren om deze “witte vlekken” in te vullen? Het Meerjarenprogramma heeft tot doel om alle inspanningen van de deelnemende partijen aan de netwerktafel Romeinse Limes Zuid-Holland te bundelen en te focussen, zodat op basis van slimme investeringen en cofinanciering het gezamenlijk sreefbeeld kan worden gerealiseerd.

In het Meerjarenprogramma 2014-2016 wordt inzichtelijk gemaakt wat de huidige situatie is en welke onderdelen nog moeten worden gerealiseerd om het streefbeeld 2020 te realiseren. In kleuren wordt vervolgens aangegeven in welk jaar de onderdelen idealiter gerealiseerd dienen te worden.

Per jaar wordt dit programma bijgewerkt en wordt hieraan een uitvoeringsagenda gekoppeld. In de Agenda worden de te ondernemen acties per onderdeel concreet uitgewerkt, met daarbij de initiatiefnemers, deelnemende partijen, begrote kosten en de reeds geregelde cofinanciering. Hierdoor kunnen bestaande en toekomstige geldstromen en procedures beter op elkaar worden afgestemd, waaronder de mogelijke opvolger van het Leaderprogramma Limissie Leidse Ommelanden.

De Romeinse Limes in Zuid-Holland

III Agenda 2014 van het netwerk Romeinse Limes ZH

concept november 2013
vast te stellen door het netwerk op 19 december 2013

Agenda 2014

Op basis van de Visie Romeinse Limes Zuid-Holland 2020 en het Meerjarenprogramma 2014-2016 wordt een Agenda voor 2014 opgesteld tijdens de bijeenkomst van het netwerk Limes Zuid-Holland op 19 december 2013. In deze agenda wordt inzichtelijk gemaakt welke initiatieven door welke partijen worden ondernomen op basis van cofinanciering. De Agenda wordt vastgesteld door de aanwezige partijen en zal tevens worden gebruikt om een bijdrage in de cofinanciering van de projecten te vragen aan provincie Zuid-Holland.

Samen werken aan de Romeinse Limes in Nederland

Om een impuls te geven aan het publieksbereik hebben de partners van de Nederlandse Limessamenwerking (NLS) -het rijk (op basis van de Visie Erfgoed en Ruimte) en de drie Limes provincies- middelen beschikbaar gesteld om de in 2012 opgestelde Uitvoeringsagenda Publieksbereik Romeinse Limes ten uitvoer te brengen. De Uitvoeringsagenda is opgesteld door de voormalige Limes Initiatiefgroep (LIG nu RLN), waarin vertegenwoordigers van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN), musea en erfgoedhuizen zitting hadden. Dit alles in samenspraak met partijen uit het veld. Op basis van het plan is ervoor gekozen zes nationale Limes knopen te ontwikkelen. De knopen zijn relevant voor de Limes, hebben een Limes- of archeologie gerelateerde instelling en trekken nu al veel publiek. In Zuid-Holland zijn dit Leiden en Alphen aan den Rijn.

Romeinse Limes Nederland

De Romeinse Limes Nederland (RLN) gaat fungeren als landelijk platform voor de samenwerking, communicatie en promotie voor de Limes in Nederland. Het is een platform van erfgoedpartners, gericht op het vergroten van de bekendheid en de toeristische potentie van de Limes. Zij doen dit door samenwerking te bevorderen en door ontwikkeling van nieuwe projecten. Zo zal er vanaf 2014 jaarlijks een themaweek Romeinse Limes worden georganiseerd. Ook wordt educatie gezamenlijk met de provinciale erfgoedhuizen uitgewerkt. In samenwerking met LiMissie wordt één landelijke Limes website gebouwd en wordt een publieksboekje over de Limes uitgebracht. De website wordt eind 2013 gelanceerd. Per provincie wordt één netwerktafel gevormd en jaarlijks wordt één dag voor alle participanten gehouden. Daarnaast zal de Romeinse Limes Nederland een Limesbrede sponsor- en fondsenwerving opzetten en heeft de RLN de stuurgroep Nederlandse Limes Samenwerking (NLS) geadviseerd over de toekenning van middelen aan de uitvoeringsplannen.

Landelijk stimuleringsfonds voor Limes knopen

Rijk en provincies hebben ervoor gekozen om zes Limesknopen te ontwikkelen: Leiden, Alphen aan den Rijn, Woerden, Utrecht, Arnhem en Nijmegen. Dit zijn plekken die nu al een grote publieksstroom kennen. De inzet is om rond deze plekken een samenhangend recreatief product te ontwikkelen, waar mensen makkelijk kunnen worden verleid om kennis te nemen van de Limes. Voor de realisatie hiervan is een budget van € 480.000,- beschikbaar gesteld uit de Visie Erfgoed en Ruimte. Het gaat niet om een subsidie, maar om middelen die onder voorwaarden van matching de gezamenlijke ambitie kunnen ondersteunen. In principe geldt als uitgangspunt een cofinanciering van maximaal vijftig procent vanuit rijks- en provinciale overheden.

Welke partijen werken er aan de Limes en zijn verenigd in het netwerk Romeinse Limes Zuid-Holland?

- NLS: Nederlandse Limessamenwerking; Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en 3 Limes provincies
- LIG: Limes Initiatief Groep – is nu de RLN
- RLN: Romeinse Limes Nederland - vertegenwoordigers van Archeologische Werkgemeenschap NL, erfgoedhuizen en musea.
- Limissie: Burgerinitiatief werkt met Leadersubsidie EU

Meerjaren uitvoeringsprogramma Zuid-Holland

Binnen de erfgoedlijn Limes is –in aansluiting op het nationaal programma en samen met de netwerkpartners- voor Zuid Holland een wensbeeld 2020 opgesteld, waarbij aanvullend op de landelijke knopen drie extra knopen zijn benoemd als kansrijke Limes ontwikkellocaties: Katwijk, Leidschendam-Voorburg en Bodegraven-Reeuwijk. Routes en kleinere initiatieven kunnen zorgen voor verbindingen tussen deze knopen. De eerstvolgende bijeenkomst van de integrale netwerktafel Romeinse Limes Zuid-Holland vindt medio december 2013 plaats. Voor deze bijeenkomst kunnen de plannen worden ingediend die mee willen lopen in de toekenning van middelen voor 2014 in het kader van het uitvoeringsprogramma erfgoedlijnen van de provincie Zuid-Holland.

Netwerk Romeinse Limes Zuid-Holland

Er is de afgelopen jaren door veel partijen geïnvesteerd in de bescherming, beleving en benutting van de Romeinse Limes; zowel op lokaal, provinciaal, nationaal als internationaal niveau. De deelnemers aan de Netwerktafel Romeinse Limes Zuid-Holland zijn er samen op gericht om vanuit al de losse visies tot één streefbeeld te komen dat de Limes zichtbaar, beleefbaar en tastbaar maakt aansluitend op nationale en internationale ontwikkelingen. De verschillende partijen die in het netwerk verenigd zijn hebben hierin ieder hun eigen rol.

Overheid

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Provincie Zuid-Holland

Omgevingsdienst West-Holland
Dienst Landelijk Gebied

gemeente Katwijk
gemeente Oegstgeest ?
gemeente Leiden
gemeente Leiderdorp
gemeente Leidschendam-Voorburg
gemeente Alphen aan den Rijn
gemeente Bodegraven-Reeuwijk

Erfgoed organisaties

Stichting Romeinse Limes Nederland
Erfgoedhuis Zuid-Holland

Musea & educatieve instellingen

Rijksmuseum voor Oudheden Leiden
Archeon, Alphen

ProBiblio
Bibliotheek Rijn en Venen

Erfgoed ondernemers

Hazenbergh Archologie
The Missing Link

Particulier initiatief

LiMissie Leidse Ommelanden
PRAE
Vereniging Regio Water
Stichting TOEN

Dienst Landelijk Gebied werkt vandaag aan het landschap van morgen. Als publieke organisatie met kennis van het landelijk gebied zorgen wij dat beleid wordt uitgevoerd. Wonen, werken en recreëren in een mooi en duurzaam ingericht Nederland. Met waardevolle natuur, ruimte voor water en gezonde landbouw. Daar zetten wij ons voor in, samen met bewoners, overheden en belanghebbenden. Van ontwerp tot realisatie.

Dienst Landelijk Gebied werkt vandaag aan het landschap van morgen

Deze brochure is een uitgave van:

Dienst Landelijk Gebied
Postbus 20021 | 3502 LA Utrecht
030 275 66 00

november 2013

